

ФЕНОМЕН НАРОДНОГО ПРАВОСЛАВ'Я ТА ЙОГО ВЕРБАЛІЗАЦІЯ В УСНІЙ СЛОВЕСНОСТІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (45).

УДК: 271.2.81'373.21:398:37

DOI: 10.24144/2663-6840/2021.1(45).549–557

Мушкетик Л. Феномен народного православ'я та його вербалізація в усній словесності; кількість бібліографічних джерел – 29; мова українська.

Анотація. Історично в Україні церква відігравала більшу роль у національному самовизначенні, ніж інші інституції. Народний світогляд позначений обрядовістю та забобонністю, що добре видно на прикладі фольклору, в якому давні язичницькі вірування переплелися з християнськими поглядами. Вивчення народної релігійності через фольклорні джерела є актуальним з погляду важливості поглиблення і розширення студій духовної сфери життя українців, їх світоглядних та ментальних рис, етичних та естетичних заснов, здобутків сучасної антропології. Метою статті є з'ясування поняття народного православ'я та особливостей його омовлення в уснопоетичній традиції українців, зокрема в межах певних жанрів, творів, сюжетики і тематики. Методика роботи має комплексний, міждисциплінарний характер, серед методів, за допомогою яких розкрито поставлену проблему, виокремлено аналітичний, синтетичний, порівняльний, культурно-історичний, а ще методи етнетики, антропології та етнопсихології.

Тексти народних казок зазвичай ілюструють певні біблійні сентенції, поради, максими. Біблійні оповіді трансформувалися в народні легенди, казки та притчі, обростали українськими реаліями, це зокрема оповіді про Соломона, про Йосифа і його братів, про Самсона. У духовних віршах представлено правила належної поведінки і засудження людських гріхів та пороків. Любов-милосердя поєднується в одне ціле зі справедливістю, це загально оцінне поняття «правди». Високо підноситься добродійність як милосердно-діяльнісне відношення до ближнього.

У народній вірі важливою є Божа присутність і заступництво. Найчастіше заступниками виступають Ісус Христос, Мати Божа та святі, в уснословесних творах вони сприяють людям у житті та господарській діяльності (календарно-обрядові, весільні та ін. пісні). Щира молитва, прохання, звернене до Бога, допомагає у вирішенні багатьох проблем. Релігійними темами у фольклорі свого часу цікавилися П. Житецький, М. Сумцов, Х. Ящуржинський, М. Костомаров, Ю. Яворський, В. Гнатюк, М. Грушевський та ін., у наші часи – М. Гайдай, Л. Іванікова, Г. Разумцева, О. Кісь, О. Сироїд, М. Гримич та ін.

Ключові слова: релігія, народне православ'я, український фольклор, вербалізація, сюжети, мотиви, жанри, образи, мораль.

Постановка проблеми. Колонізаційне минуле українського народу призвело до того, що в Україні церква відігравала більшу роль у національному самовизначенні, ніж інші інституції. М. Костомаров писав: «Український народ – глибоко релігійний народ у як-найширшому розумінні цього слова; чи так, чи інакше склалися його обставини, чи таке, чи инше було його виховання, він берегтиме в собі релігійні основи доти, доки існуватиме сума головних ознак, що становлять його народність: це неминуче виходить із того поетичного настрою, яким одріжняється його духовий склад» [Костомаров 1920, с. 43]. Дослідники констатують, що віра українців є кордоцентрична, емоційна, не заритуалізована, В. Антонович свідчив: «У русина віра живе чуттям інтимним. Він мало звертає уваги на обрядовість. Релігійне чуття його видається великим теплом і щирістю. До сього ще характерним з'являється поважання віри другого: не чіпай мого і я не займу твого» [Антонович 1995, с. 6–7].

Українську релігійність характеризує етноконфесійний синкретизм. Науковці розрізняють офіційну релігію, офіційний церковний обряд та так звану *сільську релігію*: «Те, що ми називаємо „сільською релігією” – більшою або меншою мірою співвідноситься з термінами „народна релігія”, „народне православ'я”, „побутове православ'я”, „народне християнство”, „двовір'я”, часом навіть

просто „язичництво”. Як не дивно, всі ці терміни позначають приблизно одне й те саме: а саме сільську релігію. Опозиційність у визначеннях полягає у концептуальній позиції тих, хто вживає ці терміни: язичницького детермінізму, а чи християнського (православного). Однак і слово „язичницький”, і „православний чи християнський” є однобокими і не можуть повною мірою відобразити суть поняття. Термін „народна релігія” є дещо точнішим, однак, наприклад, більшість тих явищ, які кваліфікуються „народною релігією”, побутують лише в сільській місцевості. Саме тому поняття „сільська релігія” є найбільш містким і включає в себе цілий комплекс найрізноманітніших, різностадіальних, різнофункціональних явищ» [Гримич 2000, с. 4].

Аналіз досліджень. В українській фольклористиці згадувана тематика, як окремо, так і в складі іншої, зосібна родинної, гендерної, морально-етичної та ін. проблематики цікавила учених як у минулому, так і в наш час. Релігійними темами у фольклорі свого часу займалися П. Житецький, М. Сумцов, Х. Ящуржинський, М. Костомаров, Ю. Яворський, В. Гнатюк, М. Грушевський та ін. У наші часи ними цікавилися і цікавляться як у суто фольклорному, так і в міждисциплінарному аспекті М. Гайдай, С. Грица, Л. Іванікова, Г. Разумцева, О. Кісь, М. Гримич, О. Сироїд та ін. Окрему збірку творів під назвою «Християнська мораль» уклад О. Беринда.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є з'ясування поняття народного православ'я та особливостей його омовлення в уснопоетичній традиції українців. Серед завдань – розгляд тем і мотивів, жанрів та образів релігійного походження, їх етико-естетичний модус, філософське, дидактичне та ін. спрямування; перероблення, переосмислення християнських понять, сентенцій та максимум у народній уяві, тематика гріховності та її покарання у фольклорних текстах (твори про рай і пекло).

Методи та методика. Методика роботи має комплексний, міждисциплінарний характер. Серед методів, за допомогою яких розкрито поставлену проблему, виокремлено аналітичний, синтетичний, порівняльний, культурно-історичний. При аналізі текстової частини вжито текстологічний, аксіологічний, герменевтичний, стилістичний та ін. методи. Використання етнографічних та етнопсихологічних напрацювань, методів етнетики, антропології та етнопсихології допомогло глибше розкрити семантику окремих мотивів та їх походження.

Виклад основного матеріалу. Обрядовіство – це засаднича риса української народної релігії, що полягає в неглибокому знанні християнського віровчення і водночас прагненні дотримуватися обрядів як самодостатнього для своєї релігійності. Дотримання обрядів певною мірою означало причетність до свого етносу. Український народний світогляд маркований і великою забобонністю, вірою у магічну силу, різноманітні прикмети. Українська віра характеризується великим розмаїттям християнських уявлень, що можна пояснити різноплановістю християнських джерел та їх тлумачень, низьким рівнем місцевої церкви – священики не мали достатньої освіти, були вихідцями з селян, роздробленістю культу, різним часом і способом прилучення до православ'я. Християнські постулати доходили до селян зазвичай через переклади зі спрощеними компліціями, апокрифічну літературу, повчання сільських священиків. Угорський дослідник Ш. Браун писав: «Священики розповідали, народ слухав і, прикрасивши отриманими в спадок образами власної фантазії, передавав ці оповіді далі» [Braun 29, с. 190]. Народ на буденному рівні свідомості сприймав християнство, пропускав його через свій практицизм. Через це формується власне осмислення догматики і обрядодійства, пошуки заступництва. Християнство у світосприйманні поєднувалося з різними повір'ями язичницького походження (так зване двовір'я, двовірність). Давні язичницькі вірування переплелися з християнськими поглядами, які нашаровувалися на поганську тематику пізніше, були пристосовані до її специфіки, частково перероблені, переосмислені, не завжди однозначно. Спаситель і святі у духовних віршах та колядках ходять по землі, працюють на полі, сіють, орють і навіть відвідують господаря як гості у свята:

*«Посадив Бога посеред стола,
Святу Пречисту при другим столи,
Усех святих навколо неї;
Прыймає Бога зеленим вином,*

*Святу Пречисту солодким медом,
Усех святих шумнов горілков»*

[Народные песни 1878/ II, с. 31].

Отже, біблійні історії та мотиви обростають українськими реаліями, певною мірою переосмислюються і пристосовуються до іншої дійсності. Події Святого Письма стають символами етичних правил, прикладом для тогочасного релігійного та ідейного життя. Їх моральне спрямування співзвучне виховній спрямованості усної словесності, чому сприяло й те, що християнська релігія виникла серед найбідніших прошарків, її симпатія до бідного і знедоленого близька фольклорним уподобанням.

Ілюстрацією до біблійної заповіді «Не збирати собі скарбів на землі» є притча «Не дбай про завтра», в якій Господь радить чоловікові нагромаджувати не земні, а духовні багатства, жаліти знедолених: «То багатство – не для душі. Тільки приобрати багатство для душі – часто нищим давати, таким бідним подсоблять, що воно не піде по хатам просити, а страмиться – в хаті сидить та голодне вмирає» [Християнська мораль 2010, с. 70].

Закону помсти, таліону Ісус Христос протиставив заповідь милосердної любові: «Не опирайся злomu» (терпляче перенось образи і зло); «І коли вдарить тебе хто у праву щоку твою, – підстав йому й другу»; «Любіть ворогів ваших, благословляйте тих, хто проклинає вас, робіть добро тим, хто ненавидить вас і моліться за тих, хто кривдить і переслідує вас...». (українське прислів'я «Він тобі каменем, а ти йому хлібом»).

Християнська деонтологія першим загальним обов'язком висуває прагнення духовної досконалості, боротьби з моральним злом. Моральне зло – це зло, яке людина обирає. Його дві головні «протоформи» виражені в людських вадах (етично негативних якостях), це гнів (ворожість, агресивність, ненависть) і розбещеність. Перша є активним свідомо заподіюваним злом, спрямованим на інших людей, їх життя і благополуччя; друга – це зло, направлене на себе, вади людини (лінь, обжерливість, боягузтво, гордіня тощо). Розбещена людина стає рабом своїх пристрастей, порушує соціокультурні заборони, не здатна до діяльної любові до ближнього. Тому обов'язком вважалася подача милостині жебракам, інші вияви співчуття до людей.

Гріх багатих згідно з народною думкою лежить саме в немилосердності, у фольклорних творах любов-милосердя поєднується в одне ціле зі справедливістю, це поняття *правди*. Так, широкий відгук отримала в народі євангельська притча про багатого і Лазаря, оскільки відповідала народним поняттям про несправедливе володіння багатством, цю тезу ілюструють численні казки і паремії («святої милостині не давали»).

Вищим виявом моральності Сократ вважав добродійність. Біблія вчить «любити ближнього як самого себе», тобто безумовно любити людей і допомагати їм, надто, коли людина того потребує, це так звана діяльна любов. «Служити ближньому – це основа Євангелія, основа всього християнства. Без братньої служби один одному наш світ існувати не

може і не буде щасливим. Що значить любити? – Робити добро! Якщо я не роблю комусь добра, то я не люблю його, тобто не служу йому. Служба – це та сама любов, але активна, любов на ділі. Любити ближнього – це служити йому активно, ділом, чим хто може» [Бурячок 1995, с. 112].

Особливе ставлення в давнину було до калік і убогих, церква вчила опікуватися ними, подавати милостиню тощо (приказка «Милостиня нікого не зубожить»). Ще в часи Київської Русі у «Поученні дітям» Володимира Мономаха (XII ст.) читаємо: «Усього ж паче — убогих не забувайте, але, наскільки є змога, по силі годуїте і подавайте сироті, і за вдовицю вступіть самі, а не давайте сильним погубити людину. Ні правого, ні винного не вбивайте [і] не повелівайте вбити його; якщо [хто] буде достойн [навіть] смерті, то не погубляйте ніякої душі християнської» [Літопис руський 1989, с. 457].

Однак віддавати людина має від щирого серця, з любові та співчуття до ближнього, не маючи при цьому корисливих думок, не шкодуючи утрачених грошей тощо. Таким чином, добрий вчинок людини не вимірюється кількістю грошей – до того ж відданих недбало, без співчуття, а лише тому, що так ведеться. Бо за все – погане й добре – слідує відплата: «Бо хто дає – той отримує, хто забуває про себе – той здобуває; хто прощає – тому буде прощено, хто помирає – той прокидається до вічного життя» (молитва святого Франциска Азиського). Одна з народних казок завершується подібним моральним уроком: «Яка з того наука? Ота тая: добра услуга вимагає також доброї услуги, і той, хто не милує ближнього свого, не найде помилювання у нього для себе» [Казки Покуття 2001, с. 331].

«Поряд з монастирським ідеалом християнської моральності, – пише Разумцева, – в народі створюється свій духовно-моральний ідеал, який можна було б назвати ідеалом „мирського благочестя“. У духовних віршах у найменших подробницях представлений „моральний кодекс“ народу, моральний закон, що надає правила належної поведінки й викриває людські гріхи та пороки. Цей кодекс „народної етики“ складався з трьох частин: 1) телуричної, що надає правила „родової“ поведінки й осуджує гріхи проти матері-землі і законів роду (образа батьків, кровозмішення, дітовбивство, недбайливе відношення до природи і т.п.); 2) ритуальної, зв'язаної з дотриманням ритуальних норм і церковних обрядів (релігійних свят, посту, молитов, земних поклонів і т.ін.) і 3) каритативної, що відноситься до християнського закону любові (милосердно-діяльнісне відношення до ближнього). Найбільш характерним вираженням останнього є обов'язок милостині, що є для народу необхідною умовою на шляху до спасіння» [Разумцева 2004, с. 13].

Християнська любов – *agape* – є безумовною, не залежною від жодних обставин, її вияви: безкорисливість, діяльність, милосердя, однакове ставлення до всіх людей, яке людина має виховувати в собі. Однак люди часто по своєму розуміють альтруїстичні повчання Христа, вони бачать лише їх

зовнішню сторону, не розуміючи глибокого змісту або переінакшуючи на свій лад. У такому випадку стосунки з Богом тлумачаться як здобування власної користі, як відношення: ти – мені, а я – тобі, тобто послуга – за послугу: «Вона йист бідна каліка, темна, без рук і без ніг, ми будем їй шанувати. А пан-бог дасть за то багатство» [Галицькі народні казки 1895, с. 41]. У казці «Про корчмаря та діда-всевіда» корчмар, наслуховавшись проповідей попа: «Блажен той, хто роздає майно бідним, йому відплатиться сторицею» роздає своє майно біднякам, та не з добрих почуттів до людей і Бога, а через сподівання на віддачу, тобто отримання земного багатства. Він іде мандрувати світом разом з дідом-всевідом, який допомагає йому, та згодом бачить, що корчмар плакає лише корисливі наміри: «Видиш, зробив ти мудре діло, що роздав своє багатство бідним. Айбо ти захотів бути не мудрим, а хитрим. Можеш собі взяти усі гроші, та нам із тобою не по дорозі. Бо мудрість і хитрість – то не є одно!» [Таємниця скляної гори 1975, с. 23]. Це, так би мовити, фарисейське благочестя. Добро у такому випадку людина робить не від щирого серця, це нагадає гешефт – за свою милостиню вона хоче купити собі спасіння на небі чи земне багатство. М. Бердяев наголошував: «„Добрі справи“, що творяться не з любові до людей і не з турботи про них, а для спасіння власної душі, аж ніяк не добрі. Де немає любові, там немає і добра. Любов не вимагає і не чекає нагороди, вона сама вже є нагородою, є просвітленням і перетворенням буття, є променем райського буття... Любов до людини самоцінна, вона містить у собі іманентну якість добра» [Бердяев 1931, с. 116].

Дослідниця Н. Савранська виокремлює «справжню» та «девіантну» благодійність. Перша спрямована на благоотримувача (бенефіціарія), він є її метою та центром. Друга – на самого благодійника, у такій ситуації вона виступає лише засобом розважитись та урізноманітнити своє життя, отримати суспільну повагу або певну психологічну користь: «Милосердна благодійність неможлива без готовності до самопожертви, а це притаманне не кожному благодійнику» [Савранська 2008, с. 6–7].

Отже, здійснений заради вигоди моральний вчинок не є достовірно моральним. Адже він має чинитися безкорисливо, без прагматичної мети – «добро заради добра»; єдиною метою має бути самовдосконалення людини. У казці «Милосердна пані» жінка заради спасіння своєї душі дала дідові-жебраків яйце, дід їй подякував і побажав різних благ тощо. Однак жадібна пані, вочевидь, жалкуючи, кілька разів повертала діда, аби він підтвердив її доброту і не забував помолитися за неї, врешті, дід не витримав, повернувшись, кинув пані яєчко, вилаявши її. Завдяки внутрішньому діалогу психологічно майстерно передано вагання і сумніви жінки, якій «хочеться і колеться» – і дає і шкодує, тому поводить себе недоречно і, врешті, терпить фіаско. Тут ідеться про невідповідність моральної мети моральним намірам, тому нібито етичний вчинок жінки закінчується розчаруванням для обох сторін. Насміх зі слабших, жорстокість показово карається

в народних наративах. У переказі «Скам'яніла багачка» немилосердна багата жінка замість хліба поклала до рук старої жебрачки камінь, мовляв, «на, їж», за що та прокляла її. Прокляття сповнюється – багачка стає каменем при дорозі як нагадування для інших: «І котрий з вас, батьків, як син хліба проситиме, подасть йому каменя? Або, як проситиме риби, замість риби подасть йому гадину?» (Євангеліє від Луки 11:11).

Чимало релігійних мотивів – у своєрідній інтерпретації – увійшло до народних казок. Їх тексти зазвичай ілюструють певні біблійні сентенції, поради, максими, що є загалом притаманним для структури казки. У народних наративах біблійні мотиви, так би мовити, «спускаються на землю», прив'язуються до нібито реальних подій, підтверджуються життєвим досвідом. Так, давнє правило віддяки зі Старого Завіту подано у казці як приклад помсти: «Обвинували його в убивстві газди, а закон такий: око за око, зуб за зуб, голову за голову» [Три золоті слова 1968, с. 208].

У цілу фабулу в народному дискурсі розрослася біблійна дихотомія *принижений/возвеличений*, як відновлення знехтуваної справедливості, прагнення установити істину, що було животрепетним питанням для спільноти й окремої людини. Згідно з біблійними уявленнями знедолені в посеїбичному, земному житті за гідну поведінку, віру в Бога та виконання його заповідей заслужать собі царство небесне, тобто возвеличаться у потойбічному житті. Людина має упокоритися своїм життєвим обставинами і не гнівити Бога наріканнями та скаргами, а чинити все, щоб потрапити до раю. У казці «Як кухар цісарем став» (АТУ 757 (*Покарання пихатого імператора*)) дається дещо відмінне трактування даної бінарії: тут трансформація відбувається уже «на цьому світі» і має соціальний підтекст: пихатого та мстивого цісаря виганяють люди, на його місце стає кухар, що справедливо править людьми. Висновок звучить так: «Хто вищий, той буде нижчий, а хто нижчий, той буде вищий».

Гордіня завжди засуджувалася церквою, народ теж не любить пихатих і зарозумілих: «щоб пави не носив (не був пишний)». Про це складено чимало паремій: «Гордість є справа диявольська; «Хто високо літає, той низько сідає»; «Хто чим несеється, на тім і посковзнется»; «Нема в світі над „ми“, що над „ми“ – надми та й пусти»; «Дере голову, як попова кобила»; «Хто терпить, той спасеться»; «Лазар – страждання і спасіння»; «Гордість не любить і не є люблена». «Гордий – дурного брат». Останнє твердження актуалізується в популярних казках про тварин «Два папи», «Кінь і осел» та ін., де на вузькому містку зустрілися кінь та осел, кожен з яких вважав себе кращим. Осел, що в народній уяві наділяється епітетами «дурний» і «впертий», пишається тим, що на ньому їздив Спаситель і Божа матір, у той час як кінь поїв усе сіно в яслах Ісуса. Своєю чергою кінь гордиться користю, яку він приносить людям. Так вони сперечалися, поки обоє не попадали в рівчак. Наслідки їхньої тупості, впертості і пихатості підсумовано у словах собаки,

що пробігала містком: «Обидва ви дурні! Гордість і глупість – між собою брати. Якби один із вас був учтивий, дав би другому дорогу, то все було б по хорошому» [Казки про тварин 1976, с. 336].

Чванливості, зневазі до людей протиставляється скромність, покірливість, терплячість. У народних творах услід за релігійними високо цінується **сумирність** не лише перед людьми, а й перед життям. «Істинна сумирність не означає втому, а, швидше, тихий тріумф, який святкує воля до життя, що відчуває тяжкий тиск зовнішніх обставин. Така сумирність розквітає лише на ґрунті глибокого світо- і життєствердження» [Швейцер 1973, с. 283].

До основних християнських чеснот належить упокорювання. Згідно з повчаннями Володимира Мономаха його приносить усвідомлення власної смертності: «Паче всього – гордості не майте в серці і в умі. А скажімо: „Смертні ми єсмо, нині – живі, а завтра – у гробі. Се все, що ти нам, [боже], дав еси, – не наше, а твоє, [його] нам поручив ти еси на небагато днів“. І в землі не ховайте [нічого], – се нам великий єсть гріх» [Літопис руський 1979, с. 457]. Істинний християнин повинен підкорятися волі Божій, сумирно приймати послані йому біди і випробування, визначене йому Богом місце на землі (мириться з бідністю, низьким соціальним положенням); не умножати кількості зла в світі, бути покірливим, негнівливим; усмиряти свої пристрасті і амбіції; це також такі чесноти як віра, надія, любов.

Українським селянам була близькою християнська аскеза, її моральний смисл для народу полягав у культивуванні стриманості, помірності, гамування пристрастей з метою сприяння силам добра. Про поцінування згаданих якостей свідчать прислів'я і приказки: «Покірне телятко дві матки ссе, а зле ні одної»; «Будь смирний, то будеш і вірний»; «З поклону голова не болить нікому»; «Спокій п'є воду, а неспокій – мед»; «Терпеливий перемагає сильного»; «Терпи, козак, горе, будеш пити мед».

Біблійні притчі переносяться на український ґрунт. Казка «Як Михайлик став царем» побудована на біблійному сюжеті про Йосифа та його братів, які продали брата в рабство до Єгипту. Біблійний мотив про Христове диво – перетворення Ісусом води у вино залучено до жартівливої казки про сватання Марійки «святими». Тут перевдягнені парубки підміняють воду вином, а наївна матір з дочкою вірять, що вони справді святі.

Моральність людини визначається не зовнішніми ритуалами і діями, а її внутрішніми, душевними якостями. Про це говориться у притчах «Як молились святі встарину», «Священик і чоловік», «Дикий чоловік», «В чому лежить правдива побожність», «Молитва дикого чоловіка». В останній йдеться про те, що священик вирішив навчити чоловіка, який молився неправильно, по-своєму, канонічним молитвам. Зробивши це, він пішов, та переходячи через греблю, угледів чоловіка, який біг за ним по воді і просив нагадати слова молитви. На це священик відповів, мовляв, це вже йому не потрібно. Адже простий невчений чоловік виявився таким невинним і чистим душею, як Христос, який міг

ходити по воді. Відомо, що великі мудреці (боги, апостоли, герої, святі) ходили по воді, це означало вихід за межі матеріального світу.

До фольклорного дискурсу увійшла й християнська символіка. Хрест, розп'яття асоціюються з образом Христа, стражданнями, мученицькою смертю. Ісус на хресті виступає як символ спаплюженої у світі правди (відомий сюжет про «Правду та Кривду»). У казках на полі битви воїни бачать прихованого героя Березовабія з хрестом. Вони тікають з поля бою, бо думають – «То йист сам Господь Бог» [Галицькі народні казки 1995, с. 79]. Бог часто постає в образі діда з білою бородою, у цій ролі виступає і всевідаюче Сонце. Від святого хреста зникає зла сила, варто тричі перехрестити нечистий скарб і гроші, і вони перетворюються в гнилі колоди, попіл тощо («Скарб зникає до хреста»). Адже здобуте не власною працею, без зусиль багатство не приносить щастя людині. Недарма у цих сюжетах скарби завжди супроводжує, стереже злий дух, чорт.

У народній вірі важливою є Божа присутність і заступництво: «Треба Богу вірити і бог чоловіка ніде не згубить»; «Він знає, що починає; Бог те знає, а не ми, грішні». Найчастіше заступниками постають Ісус Христос, Мати Божа та святі, вони сприяють людям у житті та господарській діяльності. Так, у весільній пісні «Не вийте, вітри»:

*«... Сам Бог коровай місе,
Пречистая свате,
Янголи да воду носять
Миколая на помоч просять;
Просили, просили, да й не упросили,
Дак вони сами замисили»*

[Труди етнографіческо-статистической экспедиції 2010, с. 224].

Бог не лише всеприсутній, у фольклорі він персоналізується і з'являється у селянській хаті, він усе знає і контролює:

*«Бо в сему дому Господь буває,
Господь буває тай сам відає:
Що донька з мамков не сперечає,
Що син на вітцьи рук не здіймає,
Сестра на сестру чвир не шукає,
Й брат на брата міч не знімає»*

[Гуцульщина 1908/4, с. 152].

Згідно з апокрифічними уявленнями, боги спускаються на землю, аби самим вирішити, кого карати, а кого милувати. Існує багато творів про ходіння апостолів, часто вони супроводжують Христа. У деяких оповідях і піснях виступають лише два апостола – Петро і Павло (Петро-Павло). Та зазвичай це Господь і святий Петро, які прикидаються простими подорожніми, вони мандрують по землі, Господь випробовує людей, нагороджує добродійних і карає гріховних, іноді сперечається зі своїм супутником, повчає його. Він усе бачить, усе знає наперед, його дії справедливі і виважені, на відміну від Петрових, який часто помиляється і робить не те, що треба.

Чимало апокрифічних наративів складено про Соломона, його мудрі рішення. Соломон хотів збудувати церкву, однак не мав достатньо каміння й

дерева для цього. Це побачив чорт і спитав, що він буде, тож Соломон відповів, що корчму і там буде музика, танці, пиятика, будуть битися і щось перепаде чортові. Чорти вирішили допомогти, наносили мармурового каміння і Соломон збудував корчму, а потому обернув її на церкву. Чорт побачив, що там вже є образи, хрести та ін. перед дверима і втік [Галицько-руські народні легенди/1, с. 51].

Серед українських духовних пісень знаходимо твори про Божу матір, св. Миколая, св. Гергія, Іоанна Хрестителя, Золотоуста та ін.

Щира молитва, прохання, звернене до Бога, допомагає у вирішенні багатьох проблем. Так, Бог задовольняє бажання жінки, яка довго молиться, просить послати їй дитину. За ревну молитву Бог веде людину правильним шляхом: «– Іди, ти, дитино моя дорога, в світ, де тебе пан Бог запровадить, і чей буде Божа воля, що ти не загинеш» [Казки Покуття 2001, с. 65]. Жінка не гине, а навпаки – «сила Божа робить їй руки».

У творі «Без Бога ні до порога» роль мудро-го помічника, всезнаючого дідика виконує Бог, усе тут відбувається лише за його велінням. Так, чудеса «дає Бог», за його наказом караються грішники, він повчає героя, як спокутувати гріхи. Так само Бог карає – перетворює в камінь жадібного пана, який, хоч як намагався, та нічого не міг зробити без Божої волі. Праведникам він дає вічне життя: «А так вже Господь сьйитий дав тий жоні, шо си любили, тай шьинували, таке шьистьи, тай єму, шо бідних шьинував, тай за дльи них маетки потратив. Тай жили, докив жили, аж померли, тай пішли в царство, бо за ними бідні просили» [Гуцульщина 1904/5, с. 129]. Надії на Бога, його заступництво звучать у висловах: «Що Бог дасть, то буде»; «Хто з Богом – Бог за ним»; «Як Бог дає, то й вікном пхає»; «Якби не Біг, хто б нам поміг»; «Чоловік мислить, а Бог керує»; «Богові Святому дякуйте»; «Без Бога ні до порога, а з Богом хоч і за море»; «Хто Бога не боїться, той людей не соромиться».

Однак народ не знімає з людини відповідальності за власні вчинки, визнає її особистий відвіт перед Богом: «Не розумом грішать – волею». Селянин розуміє, що сподівання лише на Божу допомогу є марними, Бог допомагає тим, хто діє сам. Про це існують і філософські притчі. Так, чоловік (християнин, єврей та ін.) під час потопа сидів на даху будинку і молився, аби Бог врятував його. Коли повз нього проплив човен і люди запропонували йому допомогу, він відмовив, мовляв, його врятує Бог. Так повторилося кілька разів і, врешті, вода дійшла до даху і чоловік потонув. На тому світі він постав перед Богом і спитав у нього: чому ти мене не врятував? Бог відповів: Я кілька разів пропонував тобі допомогу, та ти її не прийняв. Побутують і подібного спрямування народні афоризми: «Богу молися, а до берега гребися, бо утопишся»; «На бога покладайся, та до розуму прислухайся»; «"Боже, помози!" – „А ти, небоже, не лежи!"».

Всюдисутність Бога виявляється у народній мові, яка пересипана формульними висловлюваннями, згадками про вищу силу. Вживалися вони

механічно, несвідомо, що свідчить про глибоку вкоріненість у психології потреби присутності Бога біля себе або в собі. Так, сакральну функцію мали звертання «Слава Ісусу Христу», «Бог у поміч», «дай Боже», які виголошувались як привітання і благословення водночас. Якщо людина вирушала в дорогу, їй бажали «з Богом», «хай Бог береже» тощо. Це також уживання імені Божого замість інвективи: «о, Господи!», «о, Боже!», «Боже милосердний!», «Господи-Творце!», «ой, любий Боже», «Боже, Христе» та ін. У різноманітних побутових ситуаціях: «іди славити Бога», «що за Боже чудо», «в ім'я Бога». Похідні – «божественно зробив» тощо. Коли людині ставало зле, вона зверталася до Бога в молитвах чи просто через вживання стійких формульних висловів «Боже, допоможи», «хай Бог боронить», «Господи Ісусе, не покидай мене». Головною функцією Бога є функція всевишнього судді – «покарай його, Господи».

В уснословесних творах народ по своєму переробляє тезу про терпіння і страждання на землі, які винагородяться посмертно. У чарівній казці герой шукає щастя у земному житті й знаходить його, пройшовши випробування. Покарання грішника відбувається тут таки і в цьому світі, що притаманне оптимістичним поглядам казки, її оптимістичним вимірам. Погляди казки у цьому аспекті близькі до т.зв. гуманістичних релігій – раннього буддизму, даосизму, вчення Ісаї, Ісуса, Сократа, Спінози, деяких напрямів в єврейській та християнській релігії (особливо містицизму), до релігії Розуму у французькій революції. Власне, і сам Христос за Біблією був людиною-богом і переймався людськими справами. Він допомагав бідним і знедоленим, учні його теж були простими людьми – рибалками тощо. Він зображується у Біблії як життєлюб, що вміє насолоджуватися життям, його радощами. Учення месії було гуманним, людяним, адже на першому місці він завжди ставив любов, любов знімала всі гріхи. Віра Ісуса була оптимістичною, що він довів власним життєвим прикладом, прийняттям смерті і воскресінням. Е. Фромм писав: «Мета людини в гуманістичній релігії – досягнення величезної сили, а не величезного безсилля; добродійність – у реалізації, а не в послушенстві. Віра – в достовірності переконання, вона опирається на досвід думки й почуття, а не на тому, щоб бездумно приймати чужі судження. Панівний настрій – радість, а не страждання й вина, як в авторитарній релігії» [Фромм 1992, с. 168]. Однак з часом вчення Ісуса було пристосоване до поглядів офіційної, правлячої релігії, з'явилися уявлення про рай і пекло, невідворотність земних страждань та ін.

Дослідники вважають, що українці не схильні до аскези: «Нація, попри релігійну формацію душі, що йшла з Візантії, а також трагічний історичний досвід, демонструє величезну життєлюбність і життєздатність з орієнтацією на сьогодні, а не на трансцендентну далечінь» [Храмова 1992, с. 29]. Головний герой казки – це не сумирний, затурканий селянин, а весела, життєрадісна людина, яка любить життя і людей, бореться із несприятливими

обставинами і покладається насамперед на себе самого. Йому не страшні ані чорти, ані пекло, бо він «і чортам раду дає», змагається з самою Смертю, не боїться суперечити самому Богові, що гумористично зображено в казці «Іван Торбина». У раю героєві нудно, бо немає ні музики, ні дівчат, ні випивки, з пекла його виганяють, бо хоче наводити свої порядки («Москаль у пеклі»). Бог через Івана дає завдання Смерті йти та гризти людей. Іван усе переінакшує і наказує тій їти гризти дерева. Врешті, він обдурює саму Смерть, яка відтоді боїться його. Таким у казках є типовий герой – бідний парубок, хитрий гуцул, русин, вояк, наймит і т.п., який «з бідною, як з рідною мамою. Вітер йому завжди в очі віє». Завдяки своєму розуму наймит виходить переможцем у змаганнях з чортами, провчає їх. Не шкодує він і офіційних представників церкви – дурних попів. У казці «Хочеш до раю – кукурікай!» гуцул під виглядом Бога допомагає дурному попові «потрапити до раю». «Ану, панотче, кукурікай, аби ангели почули і понесли тебе далі. – Піп надувся і тоненько заціяв: Ку-ку-рі-ку-у-у!... – Ади, файно пієш, – прихвалив гуцул. – Ану ще раз, бо чогось не йдуть оті лайдаки!» [Соціально-побутові казки 1997, с. 226–227]. Та попа чекає гірке розчарування: «Піп виглянув та побачив жінку: – Тьху, я чекав ангелів, а сатани діждався!» [Соціально-побутові казки 1997, с. 228].

Гумором сповнені дотепні народні фразеологізми: «Бог за того, в кого гроші»; «Богу не молися, але й чорта не гніви»; «”Бога побійся!” – „Та хіба бог розбійник, щоб його боятися?”»; «Сотворив бог – та й сім день після того сміявся»; «Усе боже, тільки гріхи наші». М. Гайдай наводить думку Т. Рильського про те, що в східних слов'ян, зокрема в українців, зберігається сильний струмінь «гумору при загальній серйозності релігійного почуття» [Гайдай 1972, с. 96]. Походження смішного пов'язане з десакралізацією, порушенням табу. Відміна табу на називання бога і святих всею призводила до створення гумористичних ситуацій у фольклорних і авторських творах.

Висновки. Українську релігійність характеризує етоноконфесійний синкретизм. Народний світогляд позначений обрядовіством та забобонністю, що добре видно на прикладі фольклору, в якому давні язичницькі вірування переплелися з християнськими поглядами. Біблійні оповіді трансформувалися в народні легенди, казки та притчі, обростали українськими реаліями, це зокрема оповіді про Соломона, про Йосифа і його братів, про Самсона. Події Святого Письма стають символами етичних правил, прикладом для тогочасного релігійного та ідейного життя. Тексти народних казок зазвичай ілюструють певні біблійні сентенції, поради, максими. У духовних віршах представлено правила належної поведінки і засудження людських гріхів та пороків. Любов-милосердя поєднується в одне зі справедливості, це поняття «правди». Високо підноситься добродійність як милосердно-діяльнісне відношення до ближнього.

У народній вірі важливою є Божа присутність і заступництво. Найчастіше заступниками висту-

пають Ісус Христос, Мати Божа та святі, в усно-словесних творах вони сприяють людям у житті та господарській діяльності (календарно-обрядові, весільні та ін. пісні). Щира молитва, прохання, звернене до Бога, допомагає у вирішенні багатьох проблем. Всюдисутність Бога виявляється у народній мові, яка пересипана формульними висловлюваннями, згадками про вищу силу. Однак народ не

знімає з людини відповідальності за власні вчинки, визнає її особистий відвіт перед Богом.

У фольклорі відбилися і матеріалістичні, іррелігійні настрої українців. Відміна табу на називання Бога і святих всею призводила до гумористичних ситуацій, десакралізації понять. Зустрічаються й неканонічні, пародійні описи пекла, де Бог і святі діють як звичайні люди з їх вадами і недоліками.

Література

1. Антонович В. Три національні типи народні. *Антонович В.Б. Моя сповідь : Вибрані історичні та публіцистичні твори / упоряд. О. Тодійчук, В. Ульяновський*. Київ: Либідь, 1995. С. 91–101.
2. Бердяев Н. О назначении человека (Опыт парадоксальной этики). Париж: Современные записки, 1931. 318 с.
3. Бурячок А. Про богословську ідею митрополита Іларіона «Служити народові – то служити Богові». *Київська старовина*. 1995. №. 5. С. 108–116.
4. Гайдай М. Народна етика у фольклорі східних та західних слов'ян. Київ: Наукова думка, 1972. 200 с.
5. Галицькі народні казки: в Берліні пов. Бродського із уст народу списав О. Роздольський ; упоряд. і порівняння додав І. Франко. *Етнографічний збірник*. Львів, 1895. Т. 1. 120 с.
6. Галицько-руські народні легенди: Зібрав Володимир Гнатюк. *Етнографічний збірник*. Львів, 1902. Т. XII. Т. 1. 219 с.; Т. XIII. Т. 2. 288 с.
7. Гримич М. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців (Когнітивна антропологія). Київ: АТ «Віпол», 2000. 380 с.
8. Грушевський М. Історія української літератури: у 6 т., 9. кн. Київ: Либідь, 1993. Т. 1. 392 с.; Т. IV. Кн. 2. 262 с.
9. Гуцульщина: Четверта часть / написав проф. В. Шухевич. Львів, 1904. 272 с.; П'ята часть, 1908. 300 с.
10. Іваннікова Л. Народна псалма про дітозгубництво в контексті вірувань та обрядовості Південно-Східної Волині (за матеріалами с. Губча Хмельницької обл.). *Міфологія і фольклор*. № 3–4(10). 2011. С. 49–70.
11. Казки Покуття / зібрав О. Кольберг; упоряд., підг. текстів, вст. ст., прим. та словн. І.В. Хланти. Ужгород: Карпати, 2001. 330 с.
12. Казки про тварин / упоряд., вступ. ст. та прим. І.П. Березовського. Київ: Наукова думка, 1976. 574 с.
13. Костомаров М. Дві руські народности / пер. О. Кониський, з переднім словом Д. Дорошенка. Київ; Лайпціг: Українська накладня [1920?].
14. Літопис руський; пер. з давньорус. Л.Є. Махновця / відп. ред. О.В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1989. XVI+591 с.
15. Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я.Ф. Головацким. Москва: Университетская типография, 1878. Т. I–III.
16. Разумцева Г. Морально-етичні погляди українського народу за фольклорними джерелами: аксіологічний аспект: автореф. дис... канд. філософ. наук. Київ, 2004. 18 с.
17. Савранська Н.О. Етико-філологічний аналіз благодійності: автореф. дис... канд. філол. наук. Київ, 2008. 20 с.
18. Сироїд О. Духовна пісня в українській усній традиції першої половини XIX століття: проблеми функціонування та інтерпретації: автореф. дис... канд. філол. наук. Львів, 2017. 20 с.
19. Соціально-побутові казки / упоряд., передм. та прим. О.Ю. Бріциної. Київ: Дніпро, 1987. 284 с.
20. Сумцов Н. Очерки Истории Южно русских апокрифических сказаний и песенъ. Київ, 1888. 161 с.
21. Таємниця скляної гори: Закарпатські народні казки, зібрані М. Фінцицьким / пер. з угор. та післям. Ю. Шкробинця. Ужгород, 1975. 190 с.
22. Три золоті слова: Закарпатські казки Василя Королівича / запис текстів та впоряд. П.В. Лінтура. Ужгород: Карпати, 1968. 240 с.
23. Труды этнографическо-статистической экспедиции въ Западно-Русскій край, снаряженной ИРГО. Юго-Западный отдѣль. Матеріали и изследованія собранныя д. чл. П.П. Чубинскимъ. Санкт-Петербург: репринт. вид. в 7-и т. Київ: ІМФЕ ім. М.Т. Рильського, 2010. Т. 4. 798 с.
24. Фромм Э. Душа человека / пер. с нем. и англ. Москва: Республика, 1992. 429 с.
25. Храмова В. До проблеми української ментальності. *Українська душа*. Київ: МП «Фенікс», 1992. С. 13–28.
26. Християнська мораль в українській усній поетичній творчості / упоряд. О.С. Беринда. Львів: ПАІС, 2010. 340 с.
27. Швейцер А. Культура и этика. Москва: Прогресс, 1973. 344 с.
28. Ящуржинській Хр. Колядки релігійно-апокрифического содержания. *Киевская старина*. 1895. № 2. С. 207–217.
29. Braun S. A népmese. Bevezetés az összehasonlító mesekutatóba. Budapest: Geniusz K., 1923. 205 p.

References

1. Antonovych V. (1995) Try natsionalni typy narodni [Three national types of folk]. *Antonovych V.B. Moia spovid: Vybrani istorychni ta publitsystychni tvory [My confession: Selected historical and journalistic works]* uporiad. O. Todiiichuk, V. Ulianovskyyi. Kyiv: Lybid. S. 91–101 [in Ukrainian].
2. Berdiaev N. (1931) O naznachenii cheloveka (Opyt paradoksalnoi ehtiki) [On the appointment of a person (Experience of paradoxical ethics)]. Parizh: Sovremennyye zapiski, 318 s. [in Russian].
3. Buriachok A. (1995) Pro bohoslavsku ideiu mytropolyta Ilariona «Sluzhyty narodovi – to sluzhyty Bohovi» [On the theological idea of Metropolitan Hilarion «To serve the people is to serve God»]. *Kyivska starovyna*. №. 5. S. 108–116 [in Ukrainian].
4. Haidai M. (1972) Narodna etyka u folklori skhidnykh ta zakhidnykh slovian [Folk ethics in the folklore of Eastern and Western Slavs]. Kyiv: Naukova dumka, 200 s. [in Ukrainian].
5. Halytski narodni kazky (1895) [Galician folk tales]: v Berlini pov. Brodskoho iz ust narodu spysav O. Rozdolskyi; uporiad. i porivniannia dodav I. Franko. *Etnohrafichnyi zbirnyk*. Lviv. T. 1. 120 s. [in Ukrainian].
6. Halytsko-ruski narodni liegendy (1902) [Galician-Rus folk legends]: Zibrav Volodymyr Hnatiuk. *Etnohrafichnyi zbirnyk*. Lviv. T. XII. T. 1. 219 s.; T. XIII. T. 2. 288 s. [in Ukrainian].
7. Hrymych M. (2000) Tradytiiniy svitohliad ta etnopsykhologichni konstanty ukraintsiv (Kohnityvna antropolohiia) [Traditional worldview and ethnopsychological constants of Ukrainians (Cognitive anthropology)]. Kyiv: AT «Vipol». 380 s. [in Ukrainian].
8. Hrushevskyyi M. (1993) Istoriia ukrainskoi literatury [History of Ukrainian literature:] : u 6 t., 9. kn. Kyiv: Lybid. T. 1. 392 s.; T. IV. Kn. 2. 262 s. [in Ukrainian].
9. Hutsulshchyna: Chetverta chast (1908) [Hutsulshchyna: Fourth part]/ napysav prof. V. Shukhevych. Lviv, 1904. 272 s.; Piata chast [Fifth part]. 300 s. [in Ukrainian].
10. Ivannikova L. (2011) Narodna psalma pro ditozghubnytstvo v konteksti viruvan ta obriadovosti Pivdenno-Skhidnoi Volyni (za materialamy s. Hubcha Khmelnytskoi obl.) [Folk psalm about child murder in the context of beliefs and rituals of South-Eastern Volhyn (based on materials from the village of Gubcha, Khmelnytsky region)]. *Mifolohiia i folklor*. № 3–4 (10). S. 49–70 [in Ukrainian].
11. Kazky Pokuttia (2001) [Tales of Pokuttia]/ zibrav O. Kolberh; uporiad., pidh. tekstiv, vst. st., prym. ta slovn. I.V. Khlanty. Uzhhorod: Karpaty. 330 s. [in Ukrainian].
12. Kazky pro tvaryn (1976) [Tales about animals] / uporiad., vstup. st. ta prym. I.P. Berezovskoho. Kyiv: Naukova dumka. 574 s. [in Ukrainian].
13. Kostomarov M. Dvi ruski narodnosti [Two Russian nationalities]/ per. O. Konyskyi, z perednim slovom D. Doroshenka. Kyiv; Laiptsig: Ukrainska nakladnia [1920?]. [in Ukrainian].
14. Litopys ruskyi (1989) [Russian chronicles]; per. z davnorus. L.Ye. Makhnovtsia / vidp. red. O.V. Myshanych. Kyiv: Dnipro. XVI+591 s. [in Ukrainian].
15. Narodnye pesni Galitskoi i Ugorskoi Rusi (1878) [Folk songs of Galician and Ugrian Rus], sobrannyye I.F. Golovatskim. Moskva: Universitetskaia tipografiia, T. I–III. [in Russian].
16. Razumtseva H. (2004) Moralno-etychni pohliady ukrainskoho narodu za folklornymy dzherelamy: aksiolohichnyi aspekt [Moral and ethical views of the Ukrainian people according to folklore sources: axiological aspect]: avtoref. dys... kand. filosof. nauk. Kyiv. 18 s. [in Ukrainian].
17. Savranska N. (2008) Etyko-filolohichnyi analiz blahodiinosti [Ethical and philological analysis of charity]: avtoref. dys... kand. filol. nauk. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
18. Syroid O. (2017) Dukhovna pisnia v ukrainskii usnii tradytii pershoi polovyny XIX stolittia : problemy funktsionuvannia ta interpretatsii [Spiritual song in the Ukrainian oral tradition of the first half of the 19th century: problems of functioning and interpretation]: avtoref. dys... kand. filol. nauk. Lviv. 20 s. [in Ukrainian].
19. Sotsialno-pobutovi kazky (1987) [Socio-domestic fairy tales]/ uporiad., peredm. ta prym. O.Yu. Britsynoi. Kyiv: Dnipro. 284 s. [in Ukrainian].
20. Sumtsov N. (1888) Ocherki Istorii Iuzhno russkikhie apokrificheskikhie skazanii i pesenie [Essays on the History of South Russian apocryphal legends and songs]. Kiev. 161 s. [in Russian].
21. Taiemnytsia sklianoi hory (1975) [The mystery of the glass mountain]: Zakarpatski narodni kazky, zibrani M. Fintsytskym / per. z uhor. ta pisliam. Yu. Shkrobyntsia. Uzhhorod. 190 s. [in Ukrainian].
22. Try zoloti slova (1968) [Three golden words]: Zakarpatski kazky Vasyliia Korolovycha / zapys tekstiv ta vporiad. P.V. Lintura. Uzhhorod: Karpaty. 240 s. [in Ukrainian].
23. Trudy etnograficheskoi-statisticheskoi ehkspeditsii v Zapadno-Russkii kraii, snariazhennoi IRGO. Iugo-Zapadnyi otdel. (2010) [Proceedings of the ethnographic-statistical expedition to the West-Russian region, equipped with IRGO. South-West Department]. Materialy i izsledovannia sobrannyya d. chl. P.P. Chubinskimie. Sankt-Peterburg : reprint. vid. V 7-i t. Kiev: IMFE im. M. T. Rylskogo. T. 4. 798 s. [in Russian].
24. Fromm E. (1992) Dusha cheloveka [Human Soul]; per. s nem. i angl. Moskva: Respublika. 429 s. [in Russian].
25. Khramova V. Do problemy ukrainskoi mentalnosti [Before the problem of the Ukrainian mentality]. *Ukrainska dusha*. Kyiv: MP «Feniks». S. 13–28 [in Ukrainian].
26. Khrystyianska moral v ukrainskii usnii poetychnii tvorchosti (2010) [Before the problem of the Ukrainian mentality] / uporiad. O.S. Berynda. Lviv: PAIS. 340 s. [in Ukrainian].

27. Shveitser A. (1973) *Kultura i ehtika* [Culture and Ethics]. Moskva: Progress. 344 s. [in Russian].
28. Yashchurzhiński Khr. (1895) *Koliadki religiozno-apokrificheskago sodержaniya* [Carols of religious and apocryphal content]. *Kievskaiia starina*. № 2. S. 207–217 [in Russian].
29. Braun S. (1923) *A népmese. Bevezetés az összehasonlító mesekutatóba*. Budapest: Geniusz K. 205 p. [in Hungarian].

THE PHENOMENON OF FOLK ORTHODOX FAITH AND IT'S VERBALIZATION IN FOLKLORE

Abstract. The Ukrainian folk worldview is marked by ritualism and superstition, which is clearly seen in the example of folklore, in which ancient pagan beliefs are intertwined with Christian views. The study of folk religiosity through folklore sources is relevant in terms of the importance of deepening and expanding studies of the spiritual sphere of life of Ukrainians, their worldviews and mental traits, ethical and aesthetic foundations, the achievements of modern anthropology. The purpose of the article is to clarify the concept of folk orthodoxy and the features of its verbalization in the oral poetic tradition of Ukrainians, in particular within certain genres, works, their plots and themes. The method of work has a complex, interdisciplinary nature, among the methods by which the problem is revealed, analytical, synthetic, comparative, cultural-historical, as well as methods of ethnoethics, anthropology and ethnopsychology are selected.

Texts of folk tales usually illustrate certain biblical maxims and advices. Biblical stories were transformed into folk legends, fairy tales and parables, overgrown with Ukrainian realities, including stories about Solomon, about Joseph and his brothers, about Samson. The spiritual verses present the rules of proper conduct and condemnation of human sins and vices. Love-mercy is combined with justice, it is a generally valued concept of «truth». Charity is highly valued as a compassionate attitude towards one's neighbor.

God's presence and intercession are important in the folk faith. Most often the intercessors are Jesus Christ, the Mother of God and the saints, in oral works they help people in life and economic activities (calendar-ritual, wedding and other songs). Sincere prayer, a request addressed to God, helps to solve many problems. P. Zhitetsky, M. Sumtsov, Hr. Yashchurzhiński, M. Kostomarov, Y. Yavorsky, V. Hnatiuk, M. Hrushevsky, etc. were interested in religious themes in folklore at one time as well as M. Haidai, L. Ivanikova, G. Razumtseva, O. Kis, O. Siroyid, ets. in our time.

Keywords: religion, folk orthodoxy, Ukrainian folklore, verbalization, plots, motives, genres, images, morality.

©Мушкетик Л., 2021р.

Леся Мушкетик – доктор філологічних наук, член-кореспондент НАН України, провідний науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, Київ, Україна; mushketik@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-1030-7140>

Lesia Mushketyk – Doctor of Philology, Corresponding Member of NAS, main scientist researcher of Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology, Ukrainian Academy of Sciences, Kyiv, Ukraine; mushketik@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-1030-7140>